

Алла Лаврова
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
германських мов та зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: lavrusha1406@i.ua
ORCID:0000-0002-3601-4581

МОДИФІКАЦІЇ ЖАНРУ ХОРОР У ТВОРЧОСТІ Г.Ф. ЛАВКРАФТА

У статті розглядається еволюція жанру хорор у творчості американського письменника Говарда Філіпса Лавкрафта, виявляються ознаки жанрів готичної новели, фентезі та наукової фантастики. Досліджується вплив творчості Е.А. По, а також ірландського англomовного письменника лорда Дансені на становлення творчого методу Лавкрафта. У статті аналізується філософське підґрунтя космічної міфології Лавкрафта і робиться висновок, що лавкрафтівська міфотворчість базується на трьох елементах: Міскатонікський університет, похмуре місто Аркхем і «Некрономікон».

Ключові слова: Г.Ф. Лавкрафт; жанр; готична новела; фентезі; наукова фантастика.

Lavrova Alla. Modifications of the horror genre in the works of Lovecraft.

The article deals with the evolution of the horror genre in the works of the American writer Howard Phillips Lovecraft, reveals signs of the genres of Gothic novelty, fantasy and science fiction. The influence of creativity E.A. Poe, as well as Irish English writer Lord Dunsany on the creation of Lovecraft's creative method. The article analyzes the philosophical underpinnings of Lovecraft's cosmic mythology and concludes that Lovecraftian myth-making is based on three elements: the University of Miskatonic, the gloomy Arkham city, and the "Necronomicon". The creation of the "Necronomicon" can be attributed to typical Lovecraftian techniques. The concept was that there is a mass of hazy hints in our attention that only suggest the existence of a certain giant manuscript that conceals secrets that Lovecraft doesn't even dare to mention. And now other writers are beginning to insert the "Necronomicon" into their works and from now on everything looks as if this book could actually exist. The article states that Lovecraft abandoned the usual attributes of classic horror and created a very specific manner of storytelling. In fact, he invented a new genre. It is quite obvious that Lovecraft linked his fate to supernatural horror in literature. Analyzing the novel "Call of Cthulhu", the author concludes that one of Lovecraft's basic motives is formed in this work: the fear of scientific discoveries and the fear that exploring the principles of the Universe's functioning can lead to catastrophic consequences, which ultimately endanger the destruction of everything. Cthulhu is something like King Arthur, awaiting an awakening that will mark the restoration of his power on earth. Cthulhu is the embodiment of evil, which, despite its cosmic nature, is reminiscent of the Christian concept. In contrast to the Creator, this character is a destroyer. We can say that he is a devil, only covered with scales and mucus. One of Lovecraft's finest novels is "The Color Out of Space", which is an example of science fiction. The sense of limited space plays a special role here. It's one of the few stories where Lovecraft describes the hideous physical transformations that take place with heroes. But this is not the true grandeur of radiance from the outside, but in the transcendent nature of horror that cannot be explained. The "Call of Cthulhu" story line only touched on space topics. The story "The Color Out of Space" can already be safely called science fiction.

Key words: G.Ph. Lovecraft; genre; gothic novella; fantasy; sci-fi.

*The oldest and strongest emotion of mankind is fear,
and the oldest and strongest kind of fear
is fear of the unknown.*

H.Ph. Lovecraft

Упродовж усього життя Говарда Філіпса Лавкрафта переслідувало божевілля. У квітні 1893 р. його батько Вінсфілд Скотт Лавкрафт, комівоєжер з передмістя Бостона, поїхав у справах фірми до Чикаго. Під час цього відрядження його почали переслідувати кошмарні галюцинації, а невдовзі його помістили до психіатричної лікарні Батлер-хоспітал з діагнозом «прогресуючий параліч». Його дружині С'юзі довелося повернутися у Провіденс, штат Род-Айленд, до батьків. Разом із нею був її дворічний син Говард. Сьогодні поціновувачі літератури хорор знають його як одного з найкращих письменників США. Нейл Гейман зауважує: «У жанрі жахів він формулював теми і страхи, що бентежили розум літераторів упродовж усього ХХ ст. І слід зазначити, що сьогодні ці теми зовсім не стали менш актуальними» [цит. за: Ковалькова 2001, с. 4]. Творчість Г.Ф. Лавкрафта набула популярності в читачів, породила цілу низку наслідувань, вплинула на

творчість письменників ХХ століття, які працюють у жанрі хорору і, нарешті, стала предметом дослідження літературознавців. І хоча спеціальних досліджень творчості дивного американця не так вже і багато, але вони представлені досить відомими іменами. Це, насамперед, біографія Лавкрафта автора Сунанда Тріамбака Джоші [Joshi 1996], праці Лайона Спрега де Кампи [Спрег де Камп 2008], Мішеля Велльбека [Уэлльбек 2006], Глеба Єлісєєва [Елисеев 2014], Олексія Зверєва [Зверев 2000], дисертація 2001 р. Т.М. Ковалькової «Готична традиція в американській прозі 1920 – 30-х рр.: новелістика Г.Ф. Лавкрафта» [Ковалькова 2001] і, звичайно, монографія Грема Хармана «Weird Realism: Lovecraft and Philosophy», що вийшла з друку 2012 р. Зокрема, Харман стверджує, що як Гельдерлін був Мартіном Хайдеггером та Малларме Жаком Деррідою, так і Лавкрафт – філософом спекулятивного реалізму. У цій книзі Грехем Харман розглядає основні філософські концепції, що лежать в основі творчості митця, даючи «дивний реалізм», здатний звільнити континентальну філософію від її нинішнього несамовитого тупика. Харман розвиває нову філософську міфологію, орієнтовану на таких лавкрафтівських фігур, як Ктулху, Вілбур Вейтлі та щуроподібних монстрів Брауна Дженкіна. Річка Міскатонік замінює Рейн та Істер, а Гельдерлінів Кавказ поступається місцем Лавкрафтовим хребтам божевілля Антарктики [Harman 2012].

Ктулху (Cthulhu), Азатот (Azathoth), Йог-Сотот (Yog-Sothoth)... Заборонені імена великих древніх, першооснова лавкрафтівських міфів Ктулху, ледь оформлена легендарна традиція, що стала одним з найяскравіших творінь сучасної літератури. Лавкрафт відмовився від звичних атрибутів класичного жаху і створив абсолютно специфічну манеру оповіді. По суті, він винайшов новий жанр. Абсолютно очевидним є те, що Лавкрафт пов'язував свою долю з надприродним жахом у літературі. І коли йому це вдавалося, а відбувалося це доволі часто, ніхто не міг суперничати з ним.

Навряд чи Лавкрафт від самого початку мав намір створювати якусь завершену міфологію. Скоріше за все, її елементи самі собою вибудовувалися у щось єдине ціле. Це була досить-таки чудернацька суміш традицій, основною ідеєю якої було те, що істоти, набагато древніші за людський рід, невиразно старші самої Землі, дивляться на нас із байдужим презирством: «Этих великих древних нет более, они сокрыты в далёких пустошах и иных потаённых уголках земли до поры, и когда великий жрец Ктулху восстанет из морских глубин в своём мрачном граде Рлия, он восстановит бывшее владычество» [Лавкрафт 2013]. Замість легіонів демонів, які вириваються з пекельної безодні, ми бачимо цих дивних монстрів, оповитих щупальцями, з інших вимірів. Їх було вигнано з нашого світу, але коли-небудь вони повернуться, щоб поновити свою владу на землі.

Великі древні – суть космос. Вони – та сила, яку неможливо контролювати, адже вони уявляють собою Всесвіт за межею нашого розуміння.

Коли читаєш готичні романи або історії про привидів, написані до Лавкрафта, то можна помітити, що сприйняття світу в них було доволі оптимістичним. Господь наглядає за тобою. До хороших людей Бог є прихильним. Позитивні герої, скоріш за все, у фіналі святкуватимуть перемогу. Лавкрафт переглянув цю традицію. На відміну від страшних казок про привидів і вампірів, у його оповіданнях виник по-справжньому ворожий світ, оточений зловними, мерзенними, безумними монстрами, що прагнуть наводнити наш світ і яким, за великим рахунком, до нас немає ніякого діла. З дитинства Лавкрафт захоплювався астрономією, заняття якою ґрунтовно вплинули на нього. Саме через спостереження за небесними тілами Говард зрозумів ницість людини у світобудові. Є таке поняття як геологічний час. Зазвичай люди сприймають час як низку років. Концепція геологічного часу передбачає вивчення періодів, які є неосяжними для пересічної людини. У цьому контексті йдеться про чергування епох, коли виникають і руйнуються гори, дрейфують континенти, з'являються і вимирають цілі біологічні види. Усе це знаходиться вище людського розуміння. Людство намертво прив'язане до своєї планети. І це робить нас незахищеними, вразливими. А оскільки Лавкрафт сам був незахищеним і вразливим, він населив безодню, що нас оточує, кошмарними чудовиськами.

Знайомство із творчістю Е.А. По особливо вплинуло на юного Говарда. Лавкрафта можна назвати найяскравішим продовжувачем традицій Едгара По. У його ранніх творах спроби наслідувати манеру цього письменника проявляються напрочуд очевидно («The Music of Erich Zann», «The Tell-Tale Heart»). Знамените оповідання По «Серце-викривач» цілком могло належати перу Лавкрафта. Але його власна творчість набула зовсім іншого забарвлення. По увесь час твердив, що історії мають бути лаконічними, що увесь набір художніх засобів слід використовувати лише для досягнення певного ефекту, у той час як Лавкрафт мислив масштабніше.

Лавкрафта можна певною мірою назвати бароковим письменником. Він скрупульознішим чином спілітає надмірно перебільшені вітійоваті формулювання і вирази. У цьому його стиль. Але це його власний стиль, не схожий ні на кого. Якщо знайомитися з творчістю Лавкрафта у зрілому віці, це потребує певної підготовки і зусиль, адже не кожен із легкістю сприйме його багатослівний архаїчний стиль. Лавкрафт мав звичку обирати кілька слів, а потім вживати їх чи не у кожному абзаці. Наприклад, «циклопічний» або «не-

минучий». Його оповідання складаються з відчуттів. У них абсолютно нічогоісінько не відбувається, особливо, якщо ніщо не загрожує нараторові. На початку цих історій герой надзвичайно наляканий, і в кінці він не пам'ятає себе від жаху. Прозу Лавкрафта легко висміювати. Наприклад, він постійно пише від першої особи і не знає, де зупинитися. У нього наратор втрачає розум саме у той момент, коли слова з'являються на папері, а в цей момент ще й якийсь монстр підкрадається до нього... І все. Ми тонемо у курсивах і трикрапках. Його манера письма була егоцентричною: Лавкрафт переписував оповідання знову і знову, доки результат, на його смак, не досягав ідеального балансу з усіма складовими твору.

У той період, коли письменник починає видавати власний журнал «The Conservative», він пристрасно захоплюється творчістю ірландського письменника лорда Дансені, а це не могло не відбитися на його власних оповіданнях. Дансені вигадував такі собі історії про загадкові країни і божества. А ще він дуже вміло відтворював стиль Біблії короля Якова. Лавкрафт був просто зачарований творчістю Дансені і пізніше зізнавався, що на створення власного пантеону Ктулху його підштовхнули оповідання славетного ірландця. Він ніби витягнув ці божества зі світу фентезі і переніс їх у реальний світ. Так народилася лавкрафтівська космічна міфологія.

Вихід у світ у березні 1923 р. журналу «Таємничі історії» став знаковою подією для Лавкрафта. Навіть сьогодні фанастика і фентезі вважаються певною мірою літературою другого гатунку. Тоді ж до цих жанрів взагалі ставилися з презирством. Однак «Таємничі історії» стали найвпливовішим виданням, присвяченим жаху і певною мірою фантастиці. Оповідання про надприродні події набували дедалі більшої популярності. Видавець Джейкоб Кларк Хенабергер вирішив повністю присвятити цьому жанру увесь журнал. Це було перше спеціалізоване видання і ніби рятівне коло для бульварних письменників-фантастів. Причому назвати «бульварними» багатьох з них було несправедливим. Відомі нині метри, майстри художньої вигадки робили перші кроки саме у «Таємничих історіях»: Роберт Е. Говард, Роберт Блох, Теннессі Вільямс, Рей Бредбері, в тому числі і Говард Філіпс Лавкрафт.

З 1924 по 1925 рр. Лавкрафт переживає небувале творче піднесення. До цього періоду відноситься створення трьох невід'ємних елементів лавкрафтівської міфотворчості, до якої він буде звертатися знову і знову. Міскатонікський університет, похмуре місто Аркхем і, нарешті, найзловісніший гримуар в літературі, написаний божевільним арабом Абдулом Аль-Хазредом, якому Лавкрафт вигадав іще у п'ятирічному віці, начитавшись казок «Тисячі і однієї ночі». «Некрономікон» з того часу перетворився на дивовижну суміш міської легенди і дурного жарту. Спочатку він існував лише у творах Лавкрафта, але згодом його почали використовувати й інші автори. У «Некрономіконі» втілювалися різного роду зловісні заклинання, чари, що дозволяють викликати древніх істот з невідомих світів і вимірів. Створення «Некрономікону» можна віднести до типових лавкрафтівських прийомів. Концепція полягала у тому, що нашій увазі репрезентована маса туманних натяків, що лише припускають наявність певного велетенського манускрипту, що приховує таємниці, про які Лавкрафт навіть не наважується згадувати. І ось інші письменники починають вставляти «Некрономікон» у свої твори: Фріц Лейбер, Роберт Блох, Менлі Вайт Веллмен, Август Дерлет... Тепер вже усе виглядає так, ніби ця книга насправді могла існувати!

Після низки життєвих і професійних невдач і поразок Лавкрафт у квітні 1926 р. повертається з Нью-Йорку до рідного Провіденсу. Влітку цього року настає благодатний період. Задум першого оповідання, написаного у цей час, виник ще у Нью-Йорку. Повість стала знаковою подією у формуванні лавкрафтівського Всесвіту. Поєднання космології, антропології і жаху справляє надзвичайне враження.

Джордж Кемел Ейнджел, почесний професор кафедри семітських мов університету Браун, гине за загадкових обставин у Провіденсі. За деякий час до цього вчений став власником дивної глиняної скульптури: «Барельєф изображал чудовище, внешне очень напоминающее человека, но с головой осьминога, лицо которого представляло собой сплетение щупалец. Упругое тело монстра было покрыто чешуёй, узкие крылья» [Лавкрафт 2013]. Розслідування, яке розпочинає Ейнджел, має продовжити його небіж. Перед нами ексцентричний юнак, душоприказник свого дядька. Сам він віддав би перевагу тому, щоб викинути папери старого, але ніколи не знаєш, який скарб можна там знайти. І ось несподівано перед ним відкривається завіса якоїсь таємниці. Взагалі-то, «Поклик Ктулху» – досить незграбна історія: якийсь звіт звідси, газетна вирізка звідти, ще стаття: що тобі журналістика у стилі панк. Да і сюжету ніякого немає. Суцільний набір анекдотичних історій. Цей твір складений з епізодів, зібраних досить своєрідно, майже у модерністській манері. Але цей метод створює певну містичну ауру навколо усього оповідання. І ось вже герой сам втягується у розслідування, ось він вже розуміє, що таємні агенти Ктулху розпочинають полювати на нього, не зрозуміло навіть, для чого він пише усе це, адже він не бажає, щоб його нотатки опублікували.

У «Поклику Ктулху» формується один з основних мотивів Лавкрафта: страх наукових відкриттів і побоювання, що дослідження принципів функціонування Всесвіту може призвести до катастрофічних наслідків, які у підсумку загрожують знищенням усього живого. Небіж розкриває непояснюваний зв'язок між

дивним спалахом епідемії психічних розладів по всьому світі, чаклунськими обрядами Нового Орлеану, а також знайденням моряками новозеландського судна забороненого міста у Тихому океані. Ктулху чимось схожий з королем Артуром, що очікує на пробудження, яке ознаменує поновлення його влади на землі. Ктулху – це втілення зла, яке, не зважаючи на космічну природу, нагадує християнську концепцію. На противагу Творцю, цей персонаж – руйнівник. Можна сказати, що він – диявол, тільки вкритий лускою і слизом.

Одним з найкращих своїх оповідань Лавкрафт вважав «Сяйво ззовні» («The Colour Out of Space»), що уявляє собою зразок наукової фантастики. Існують сюжети, в яких особливу роль відіграє відчуття обмеженого простору. Родина фермерів, відрізана від цивілізації, стає жертвою певного вселенського прокляття, хвороби інших світів. Колір з інших світів, як і йдеться в оповіданні, – це просто сяйво ззовні. Його в буквальному сенсі неможливо описати. Його важко навіть якось розпізнати. Він діє крадькома. Підступно і віроломно. Від нього неможливо сховатися, якщо тільки не поїхати якомога далі з тієї місцини. Незадовго до річниці падіння метеориту тварин і рослини вражає страшна хвороба, а Гарданери поступово втрачають розум. Це був не просто метеорит, а щось всередині метеориту, що почало розповзатися навколо, вражаючи рослини, тварин і людей. Це одна з небагатьох історій, де Лавкрафт описує огидні фізичні трансформації, що відбуваються з героями. Але не в цьому справжня велич сяйва ззовні, а в трансцендентній природі жаху, який не піддається поясненню, що так чудово втілює автор.

Повість «Поклик Ктулху» лише частково торкалася космічної тематики. Оповідання «Сяйво ззовні» вже можна сміливо назвати науковою фантастикою.

На перший погляд, уся творчість Лавкрафта уявляє собою наслідування інших авторів. Якщо звернутися до ранніх творів, то помітно, що їх потенціал залишається ніби недореалізованим. Але під кінець життя Лавкрафт стає по-справжньому самобутнім письменником. Він вдосконалюється як митець, зростає як особистість. В результаті його погляди на світ набувають небаченої до цього повноти. Коли Лавкрафт позбувся впливу Дансені, став реалізувати свої власні ідеї, його талант почав проявлятися в усій повноті. Його твори з роками стають дедалі кращими і навіть сучаснішими, мова – менш архаїчною, а місце і час дії набувають більшої актуальності. Тепер навіть в описах з'являється значно більше конкретики. Тепер це не просто неминуче або незриме, а відтепер це істоти з тілом, що нагадує огірок, з щупальцями, які звиваються, і хоботами чи то присосками на кінці. Лавкрафт починає просто-таки смакувати подробиці, насичуючи описи істотними деталями і чи не звеличуючи своїх монстрів. Лавкрафт розкриває справжнє значення людства у масштабах Всесвіту, і він гранично ясно дає зрозуміти: древні божества байдужі до нашої долі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Елисеєв, Г. (2014). *Лавкрафт. Певець бездны*. Москва, 288 с.
2. Зверев, А. (2000). Храм Гекаты. [В:] *Лавкрафт Г.Ф. По ту сторону сна*. Москва, 2000. URL : <http://www.philology.ru/literature3/zverev-00.htm>
3. Ковалькова, Т.М. (2001). *Готическая традиция в американской прозе 1920–30-х годов : новеллистика Г.Ф. Лавкрафта* : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.03 – література народів стран зарубіжжя американская). Саранск, 19 с. URL : <http://www.dissercat.com/content/goticheskaya-traditsiya-v-amerikanskoi-proze-1920-30-kh-godov-novellistika-khf-lavkrafta>
4. Лавкрафт, Г.Ф. (2013). *За гранью времён : рассказы*. Санкт-Петербург, 352 с. URL : <https://knijky.ru/books/za-granyu-vremen>
5. Спрег де Камп, Лайон. (2008). *Лавкрафт* / пер. с англ. Д. Попов. Санкт-Петербург, 664 с.
6. Уэллбек, Мишель. (2006). *Против человечества, против прогресса* / пер. с фр. И. Вайсбур. Екатеринбург, 144 с.
7. Harman, G. (2012). *Weird Realism: Lovecraft and Philosophy*. Zero Books, 277 p.
8. Joshi, S.T. (1996). *H.F. Lovecraft : A Life*. Necronomicon Press, 704 p.